

Könyvtárosok szerepváltása az új infotechnológiai korszakban

Háttér

A felsőoktatásban jelentős változások történtek az elmúlt évtizedekben. Az informatikai eszközökkel segített képzés lehetővé teszi, hogy a diákok saját módszerüknek és tempójuknak megfelelően tanuljanak, igényeiknek megfelelően aktívan alakítsák a tudásszerzési folyamatot. Ez a váltás, valamint az élethosszig tartó tanulás általánossá válása komoly kihívást jelent a könyvtáraknak, amelyek az oktatás és képzés „alapkövei”. A könyvtárosoknak nemcsak megfelelő ismeretekkel kell rendelkezniük a számítógépes eszközök és szolgáltatások kezelésében, hanem oktatniuk is kell ezeket a készségeket a felhasználóknak, hogy azok önállóan is képesek legyenek információk igényeik kielégítésére. A web indulása óta hatalmas mennyiségű digitális tartalom vált elérhetővé, és sok tanár megragadta az alkalmat, hogy beépítse ezeket a forrásokat a tananyagába. A hatékony webes keresőgépek megjelenése és az oktatási intézményekben a diákok rendelkezésére bocsátott számítógéphasználat egyeseket arra a következtetésre vezetett, hogy egyetemi könyvtárosokra esetleg már nem is lesz szükség. Bár ez a jóslat nem vált be – néhány kivételtől eltekintve nem alakult ki tisztán elektronikus könyvtárak –, de a könyvtárak és a könyvtárosok szerepe kétségtelenül megváltozott. Fontos új feladat lett például, hogy a könyvtárosok segítsék a tanszékeket az oktatásban és az egyetemi hallgatókat a tanulásban. A könyvtárosoknak meg kell ismerniük azt, ahogyan ügyfeleik a könyvtári szolgáltatásokat és információforrásokat használják, figyelniük és értelmezniük kell az elektronikus források hatásait az informálódási szokásaikra, és alkalmazkodniuk kell ezekhez.

A könyvtárlátogatók különböző csoportokba sorolhatók információk írástudás szempontjából, és eltérő szintű, illetve jellegű számítógép-, internet- és könyvtárhasználati oktatást igényelnek. Különösen igaz ez az orvosi szakkönyvtárakra, amelyeknek

nemcsak az orvostanhallgatókat kell kiszolgálniuk, hanem a használók közé tartoznak a gyakorló orvosok is, akiknek azonnali, egy adott páciens betegségével kapcsolatos információk igényeik vannak, valamint a kutatók, akiknek viszont alapos irodalomkutatásra van szükségük valamilyen tudományos témában. Egyes könyvtárosok az egészségműveltséget terjesztő mozgalomba is bekapcsolódnak, és egészségügyi információk szakemberekként segítik a nagyközönség tájékoztatását.

Az információs technológia hatása a könyvtárakra

Az új digitális technológiák jelentős hatással vannak a könyvtárakra. Bár nem az internet az egyetlen ilyen új tényező ebben a forradalomban, kétségtelenül ez változtatta meg leginkább a helyzetet: a web és a keresőgépek jelenleg a legjobb eszközök az információkhoz való hozzáféréshez és azok kezeléséhez. A könyvtárosoknak azonban nem sok befolyásuk van arra, hogy a diákok mit találnak, vagy mit nem találnak meg az interneten. Nagy feladat a digitális eszközök, a nyomtatott források, az önrányított tanulás és az online tanácsadás integrálása a szemtől szemben történő mentorálással. A technológia okozta változások erősítik a konstruktivista tanulási modell irányába elmozduló pedagógiai trendet; az oktatási terveket annak alapján ítélik meg, hogy mennyire tanulóközpontúak, és hogy mennyire válnak személyes tanulási akciótervvé.

A web 2.0, vagyis a megosztáson és az együttműködésen alapuló közösségi média szintén fontos eszköz könyvtári szempontból. A webkettes világnak öt fő jellemzője van: a felhasználók által létrehozott tartalom, a kollektív tudás, az információ megosztása, a hálózat hatása (minél többen használják, annál értékesebbé válik mindenkinek az adott szolgáltatás), és a nyíltság (nyílt szabványok,

szabad forráskódú szoftverek, szabadon felhasználható és újrahasznosítható adatok, a nyitott innováció szellemében zajló munka).

Hasonlóan drámai változásokat okoz az a folyamat, amikor egy korábban statikus csatorna, amelyen át egy kiadó eljuttatta a tartalmat a fogyasztóhoz, fokozatosan interaktívvá alakul, és kezd elmosódni a határ a tartalom előállítója és felhasználója között, s egyre inkább a közös érdeklődés kerül a középpontba. A könyvtárak például bevonhatják a diákokat az információs műveltség oktatásába, a tananyagba beépíthetők a felhasználók által létrehozott tartalmak olyan közösségi helyekről, mint a Wikipédia, a YouTube, a Facebook, a Twitter, a Flickr, a Digg stb. Ezek az eszközök hasznos információ- és hírforrások lehetnek az egyetemen zajló eseményekkel kapcsolatban is, és a könyvtár aktív szerepet játszhat ezek összegyűjtésében, illetve abban, hogy a fontosabbakra felhívja a figyelmet.

Egyre több tanár használja ki az újfajta internetes felületeket, és nemcsak úgy, hogy online elérhetővé teszi a tananyagait, hanem visszajelzési, kommentálási lehetőséget is biztosít a diákjainak, például fórumok formájában. Hasznos lehet, ha a könyvtárosok figyelemmel kísérik ezeket a fórumokat, hogy szükség esetén közvetlen segítséget tudjanak nyújtani a hallgatónak, illetve hogy ötleteket merítsenek szolgáltatásaik javításához.

Néhány könyvtáros („*Valibrarian*”) már a Second Life virtuális világában is megjelent, hogy oda is közvetítse a könyvtári szolgáltatásokat. Bár még kérdéses, hogy mekkora potenciál van a Second Life oktatási célú használatában, és vannak olyan könyvtárosok is, akiket elriaszt ez a teljesen új világ, de érdemes kísérletezni az új lehetőségekkel, és avatarok segítségével könnyen elérhetővé tenni a könyvtárat a felhasználók számára ebben a környezetben is.

A legfigyelemreméltóbb új fejlemény a hordozható és személyes web megjelenése, amely lehetővé tette a „mobil könyvtár” (*m-library*) megszületését is. A mobil könyvtár jelenség hasonló helyzetben van most, mint amilyenben az elektronikus könyvtár volt egy-két évtizeddel ezelőtt: egyaránt tekintendő ígéretnek, fenyegetésnek és kihívásnak. Mindenképpen megvan benne az a lehetőség, hogy korábban elhanyagolt rétegekhez is eljuttassa a könyvtári szolgáltatásokat, illetve hogy elősegítse a mikroszintű tanítást és tanulást. A mobil eszközre alapozott oktatási rendszerek a PDA-k (kézi

számítógépek) elterjedésével jelentek meg. Kezdetben csak jegyzetelésre használták a diákok ezeket a készülékeket, de később egyes oktatók tananyagokat is készítettek rájuk, sőt a tankönyvkiadók és adatbázis-forgalmazók is elkezdtek a termékeik mobil verzióit terjeszteni. A PDA-k egyik érdekes könyvtári alkalmazása a finn *Oulu Egyetem* „SmartLibrary” nevű tájékoztató rendszere, amely egy térképen mutatja a keresett könyv vagy részgyűjtemény helyét. A mobil technológia könyvtári célú használatában még sok lehetőség és tennivaló van, de a legújabb eszközök túl drágák ahhoz, hogy a könyvtárak ilyenekkel szereljék fel az alkalmazottaikat és az olvasóikat. Az *m-learning*-nek, vagyis a mobilalapú tanulásnak is megvannak a maga korlátai: az eszközök memóriacapacitása nem túl nagy, a készülékeket rendszeresen tölteni kell (az akkumulátor teljes lemerülése esetleg adatvesztéshez is vezethet), a grafika nehézkes rajtuk, különböző platformok terjedtek el (pl. többféle, kisméretű képernyő), az eszközök gyorsan elavulnak, a mobil hálózat több egyidejű felhasználó esetén érezhetően lelassulhat.

Az egyetemi könyvtárak szerepe az oktatásban

A könyvtárosok azon túl, hogy hozzáférést nyújtanak a tanításhoz és a tanuláshoz szükséges információforrásokhoz, sokszor aktívan is részt vesznek az oktatási folyamatban, bár ez a szerep nem mindig és nem mindenki által elfogadott. Ahhoz, hogy a könyvtárosokat tanárként is elismerjék, magas szintű információs műveltséggel kell rendelkezniük, és kölcsönös tiszteleten alapuló együttműködést kell kialakítaniuk a tanszékekkel. A könyvtárosok és a tanszéki oktatók közötti jó kapcsolat segíti a közösségi érzés kialakulását, a közösségi viszony pedig további együttműködési lehetőségeket teremt. A kooperáció egyik formája, amikor az oktatók „könyvtárostársakkal” dolgoznak együtt, akik segítenek beépíteni különféle információmenedzselési tudáselemeket a tananyagaikba. Egy másik mód, amikor a könyvtáros „épül be” egy távoktatási kurzusba, vagyis figyeli az ott folyó kommunikációt, és szakszerű segítséget nyújt a felmerülő információs igényekhez. Ez a könyvtárosságnak egy nagyon felhasználóközpontú formája, amely az igénylő számára a legmegfelelőbb módon – legyen az valamilyen online csatorna, vagy videokonferencia, vagy mobil technológia, vagy személyes találkozás – juttatja el a könyvtári szolgáltatást.

2004-ben a *Rigis University* rendezett egy műhelymegbeszélést a tanszék–könyvtár kapcsolat témájában, ahol az oktatók többek közt ilyen javaslatokat fogalmaztak meg a könyvtárosok felé: segítsék a diákokat az online források használatának és kritikai értékelésének megtanulásában;

- kutassák fel az egyes tantárgyakhoz kapcsolódó speciális információforrásokat;
- adjanak áttekintést a szerzői jogokkal kapcsolatos alapvető tudnivalókról;
- mutassák be részletesen, hogy hogyan lehet a könyvtárat távolról használni;
- mi az, ami elérhető teljes szöveggel és mit lehet igényelni;
- fogalmazzanak meg közepesen nehéz, könyvtárhasználati feladatokat az online kurzusok résztvevőinek.

A könyvtárosok oktatásban játszott szerepével foglalkozó publikációkban további ötleteket is lehet találni, például:

- a könyvtárosok az új oktatási technológiák kezdeti tesztelői, népszerűsítői, hozzáértő alkalmazói és támogatói lehetnek;
- a könyvtárosok a tanárokkal együtt új programokat és szolgáltatásokat fejleszthetnek ki, amelyek a tanulás újfajta formáira koncentrálnak;
- segítséget nyújthatnak a tanulóterekben a speciális szoftverek (pl. GIS, SAS, Mathematica) és hardverek (pl. multimédia állomások, rajzgépek, szkennerek) használatában;
- olyan online tutoriálokat és útmutatókat készíthetnek, amelyek segítségével az egyetemi hallgatók és dolgozók a saját időbeosztásuk és tempójuk szerint tanulhatnak.

Az alapvető könyvtári ismereteket oktató – lehetőleg rövid és moduláris szerkezetű – tananyagok különféle témákat dolgozhatnak fel, pl.: bevezetés a könyvtári kutatásba, a csak helyben használható gyűjtemény bemutatása, az online referenzforrások használata, hivatkozások értelmezése, egy szerző további munkáinak kikeresése, újságcikkek és műsorok átiratainak megtalálása, a helyi könyvtárban nem található anyagokhoz való hozzájutás lehetőségei, konferenciaanyagok felkutatása. A jól elkészített webes tutoriálok ugyanolyan hatékonyak lehetnek, mint a hagyományos tantermi oktatás. Aktív tanulásra bátorítanak és lehetővé teszik a tanulóknak, hogy felmérjék, mennyire sikerült elsajátítaniuk az ismereteket.

Azzal, hogy a könyvtárosok az információs műveltség elemeit beépítik a tantervbe, és hogy a kutatáshoz és a tapasztalatokon alapuló tanuláshoz

szükséges tudnivalókat átadják a diákoknak, egyben szélesítik is a látókörüket: megtanítják őket a kritikus gondolkodásra és az információk felhasználása során szükséges gondosságra, ami fontosabb tudás, mint pusztán a különféle információforrásokban való keresés elsajátítása. Hosszú távon a könyvtári szolgáltatások minőségére és a felhasználóhoz való eljuttatásuk hatékonyságára, illetve költségére is kedvező hatással lehet a könyvtárosok oktatói szerepvállalása.

Az 1. ábra összefoglalja a főbb tényezőket és azok kapcsolatait olyankor, amikor a könyvtáros fontos szerepet vállal a tanítási folyamatban.

1. ábra A könyvtáros szerepe a tanítási folyamatban

Következtetések

A könyvtáraknak egyszerre kell működtetniük a hagyományos szolgáltatásaikat, illetve a nyomtatott gyűjteményüket, és egyben lépést tartani a legújabb technológiával és médiával, valamint a kutatás, az oktatás és a tanulás különféle formáival. A könyvtárosok mindig is felvállaltak bizonyos oktatási tevékenységet, még ha ez korábban csak a katalógus használatának, a papírdokumentumok megtalálásának, és más alapvető szolgáltatások igénybevételének bemutatására terjedt is ki. Az új, digitális technológiák jelentősen megnövelték az igényt a könyvtárosok ilyen irányú szerepvállalása iránt, és ez a jövőben várhatóan még tovább fokozódik. A könyvtári szakemberek már nem csupán a nyomtatott információhordozók specialistái, hanem az elektronikus állományok tárolásának, rendszerezésének és használatának szakértői is, beleértve az adatbázisok és keresőgépek kezelését is. Amellett, hogy online tutoriálokat fejlesztenek és

oktatják az információs írástudást, egyre inkább együttműködnek az egyetemi tanszékekkel is, és beépítik a könyvtárhasználat egyes elemeit a tananyagokba. Ezenkívül különféle eszközöket felhasználva (pl. mobil kommunikáció, közösségi média) a könyvtár túlnyúlik a falain, igyekszik közel vinni szolgáltatásait a használóihoz. Mivel a technológia folyamatosan fejlődik, a könyvtárosnak is együtt kell fejlődnie vele, de már nemcsak a tudás

őrzőjeként, hanem a tudás átadójaként, vagyis tanárként is.

/SUN, Hao-Chang – CHEN, Kuan-nien – TSENG, Chishu – TSAI, Wen-Hui: Role changing for librarians in the new information technology era. = New Library World, 112. köt. 7–8. sz. 2011. p. 321–333./

(Drótos László)